The background of the slide features a light, textured surface with faint, wavy lines. On the left side, there is a vertical strip of a wooden surface. Two dried, pressed leaves are visible: one on the left edge, partially overlapping the wood, and another on the right side, pointing towards the center. The leaves are brownish-green and have a slightly curled shape.

**Previazanosť literárnej a filozofickej interpretácie naturalizmu
(v česko-slovenskom prostredí
prvej polovice 20. storočia)**

Niekoľko poznámok k téme.

Erika Lalíková, september 2021
„Naturalizmus ako univerzálny filozofický program“
APVV-18-0178

Obsah

- Vymedzenie obdobia, špecifiká prvej polovice 20. storočia
- Hlavné črty, problémy a osobitosti slovenskej (a českej) filozofie a literatúry
- Naturalizmus a jeho špecifiká v literárnom i filozofickom prostredí
- Pristavenie sa pri É. Zolovi – literárne „uchopenie“ naturalizmu
- František Mareš a jeho dobová kritika naturalizmu
- Potreba prepojenia filozofie a prírodných vied, nahliadanie na naturalizmus z vedeckých pozícií: Albína Dratvová
- Gejza Vámoš – naturalista, expresionista
- Poznámka na záver

Slovenská filozofia a slovenská literatúra:

- Predstavujú špecifickú oblasť kultúry, osobitý kultúrno-vývinový rad.
- Zahrňuje osobnosti, diela, školské a kultúrne aktivity, tradíciu.
- Myslenie slovenských vzdelancov sa pohybovalo v istej kontinuitnej línii (nie vždy systematickej, usporiadanej, tobôž súvislej).
- Oscilovali medzi tradíciou a modernou.
- Individuálne výkony a iniciatívy, menšie intelektuálne zoskupenia, postupný nárast myšlienkovej plurality na podklade stretu tradície a moderny.

Modlárstvo - odveký problém nielen filozofie

- Preberanie cudzích myšlienkových vzorov.
- Nekritické uctievanie autorít – dalo sa mu vyhnúť?
- T. Münz: „významným filozofom bol u nás ten, čo pobadal významného západného filozofa a preniesol jeho myšlienky ku nám.“
- Filozofia mala miesto v našej národnej kultúre ako špecifická disciplína, filozofické vzdelanie bolo súčasťou všeobecnej vzdelanosti intelektuálnej vrstvy → počnúc začiatkom 20. storočia zaznamenávame **stúpajúci trend záujmu (o filozofiu).**

Aké miesto priradíme naturalizmu? Ako ho môžeme vymedziť?

- Mariana Szapuová a Martin Nuhlíček vo svojej štúdií „*Naturalizmus a skepticizmus*“ konštatujú, že slovo naturalizmus, resp. jeho adjektívum naturalistický, **„patrí v súčasnom filozofickom diskurze k frekventovaným termínom, pričom tieto termíny sa v súčasných diskusiách používajú v rôznych významoch a vystupujú v rozličných kontextoch“** (Szapuová, Nuhlíček 2020, 762 – 763).
- Podľa Filipa Tvrdeho nie je úplne jasné, čo si pod týmto termínom môžeme predstavovať. Priaznivci naturalizmu sa však zhodnú prinajmenšom v jednom: **„Naturalisticky zaměřený filozofové nabízejí mnohem vstřícnější pohled na vědu než jejich ideoví odpůrci, přičemž tento respekt vůči poznatkům a metodám přírodních věd bývá někdy pejorativně označován jako "scientismus"“** (Tvrdý 2018, 56).

Slovensko a súdobé literárne prúdy: aké miesto zastával naturalizmus?

- Na rozdiel od väčšiny európskych literatúr literárne prúdy na Slovensku nemali svoju históriu, jasný program, neprešli obsiahlejším a sústredenejším vývinovým procesom.
- Nenachádzame ich v čistej podobe, mali veľmi často difúzny charakter.
- Skepsa a podozrievavosť: to sú často príznačné črty myslenia, prejavujúce sa v postojoch a tvorbe najmä mladých autorov (samozrejme, nielen v medzivojnovom období).

Oboznamovanie s naturalizmom prebiehalo často sprostredkované, v prekladovej tvorbe skôr literárnych textov

- **Pripomeňme si**, že napr. na stránkach časopisu *Prúdy* sa môžeme stretnúť s dôležitými osobnosťami, udávajúcimi trend napr. v rozlišovaní pojmov naturalizmus a naturizmus (naturizmus – pre slovenskú literárnu tvorbu podstatnejší a známejší)
- **Maurice Le Blonde** (1877 – 1944) *Essai sur le naturisme* (1896) **rozlíšil naturalizmus a naturizmus**
- Naturalizmus = pozorovanie, prináša problematiku individua
- Naturizmus = vzrušenie (observácia vs. emócia), evokuje pratytypy z ľudskej skutočnosti

/Neresnický: Z novšej francúzskej literatúry, *Prúdy*, 1912/

Pre ilustráciu: prof. Števček vo svojej koncepcii daného obdobia (medzivojnového), zahŕňa:

- **Lyrizovaný prózu:** štylistická stránka modernej prózy vo všetkých modifikáciách, počnúc Tidom J. Gašparom, po Františka Švantnera
- **Naturizmus:** zhodnocuje tematické položky prózy, extrapoluje určité črty poetiky Dobroslava Chrobáka, Margity Figuli a Františka Švantnera
- **Expresionizmus:** zachytáva diela uvedených spisovateľov v ich estetickej a vývinovej komplexnosti, s pomocou neho môžeme osvetliť nadtematické (psychologické, filozofické) základy korpusu diel.
- Pristavme sa krátko, útržkovite pri naturizme.

Naturizmus / *Kontúry naturizmu, 1977*

- **Oskar Čepan:** vnútro „kontúr“ naturizmu je vyplnené tzv. *archaicko-mýtickým iracionalizmom, novoromantickým polypsychizmom a rozprávkovým antropomorfizmom* = to všetko môžeme označiť ako „*rozprávково-mýtický epizmus*“
- **Slovenský literárny naturizmus využíval prostriedky z dvoch zdrojov: romantického a folklórno-mýtického.**

(Écrire) „selon la nature“ (E. i J. Goncourtovcí)

- Ako pristúpime k pojmu naturalizmus?
- Ako prehodnotíme literárny (a či všeobecnejšie kultúrny prúd) naturalizmus, inklinácia ku ktorému sa nezriedka objavuje v literárnej tvorbe našich a českých autorov i autoriek?
- Do akej miery precizovali vo svojich dielach potrebu koncipovať svoje diela „selon la nature“ a nadväzovať na tvorbu klasikov naturalizmu?
- Prečo cítili potrebu preväzovať svoje názory s výdobytkami vedy, vedeckého (najmä prírodovedného) poznávania?

Émile Zola (1840 - 1902)

- Émile Zola prezentuje naturalizmus ako široké hnutie, ktoré je „rozborovým a experimentálnym, ktoré vzniklo v osmnáctom stoly a ktoré se rozepjalo skvěle v našem“ (Zola 1911, 73).
- Pripomeňme jedno z jeho vymedzení:
- Naturalizmus je „**formulí a ne rhetorikou, že nepozůstává v jistém jazyku, ale ve vědecké methodě užité na prostředí a osobnosti**“ (Zola 1911, 83).
- Naturalizmus nezávisí (natoľko) na téme.
- „**Romancier - naturalista**“ má pod drobnohľadom celú ľudskú spoločnosť, od salónov až po vykričané domy. „**Jedině hlupci činí z naturalismu řečnictví shromaždiště luzy**“ (Zola 1911, 83).

Východiská Zolu

- Zola si prial víťazstvo naturalizmu, „reakci proti našim literárnym zvyklostem“ (Zola 1911, 93).
- Naturalistickí románopisci tvoria skutky, kdežto rozprávači, poviedkári skutky prevracajú (pozri Zola 1911, 96).
- Na podklade názorov **Charlesa Letourneaua** (*Physiologie des passions*, 1868), či **Prospera Lucasa** (*Traité philosophique et physiologique de l'Hérédité naturelle*, 1850), zakomponoval do svojich diel najnovšie poznatky **fyziológie**, dokonca bol presvedčený, že toto je ten pravý motív, to pravé podložie, na ktorom je možné symbolicky stavať tvorbu.
- Prebral koncepciu vedca **Clauda Bernarda** (*Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, 1865), ktorého princípy sa rozhodol aplikovať vo svojich románoch.
- /Pozn. – **fyziológiu** vyzdvihujem zámerne, vzhľadom na F. Mareša a jeho teóriu, o ktorej budem hovoriť./

Štefan Krčméry, jeden z prvých zástancov naturalizmu, hodnotil Émila Zolu takto:

*„Zola je materialista a pesimista i koná podľa svojho presvedčenia. Kto nesúhlasí s náukami materializmu, nech napadne v prvom rade oných filozofov, ktorí ho kodifikovali. Zola nie je ani jediný, ani prvý spisovateľ tohto smeru, a predsa trpí najviac. **Filozofi na základe svojich pozorovaní vyslovili pesimistické náuky. Kým zostali tieto v hrubých foliantoch, málokto si ich všimol: akonáhle však začali nimi vzdelaní spisovatelia vydávať svoje geniálne romány a drámy, vrhol sa na nich celý svet.**“ (Krčméry 2006, 486)*

Básnik Štefan Krčméry (1892 - 1955) hodnotí zámery naturalistov

- „Vážni, naturalistickí spisovatelia robia zrozumiteľnými jednotlivé zákony rečených vied, uvádzajú dopodrobna vypracované príklady a jednotlivé zjavy.“
- „**Zola nepíše pre ľudí nedospelých, ani pre skazených potmehúdov**, ktorí mrzko užívajú ním naznašané hnusoty a potom mu nadávajú, aby zatajili svoju mravnú mizériu. Nik nemôže naň povedať, že je nemravným, hoci opisuje oplzlosti. (Ak niekto vôbec už materializmus nedrží za nemravnosť.) (Krčméry 2006, 486)

František Mareš (1857 - 1942)

- systematický kritik naturalizmu, fyziológ

- **„*Naturalism je metafysika*, která si vykračuje jako fysika a dodává si tím klamně vědeckého posvěcení.**
- **První zásadou každé vědy jest: netvrdit nic, co nemožno věděti. Této zásadě přičí se naturalism, ježto tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou lidskou zkušenost, a tudíž i možné lidské vědění, ano, které tomuto přímo odporují. Tím odkrývá se nevědecká povaha naturalismu“** (Mareš 1904, 2).

Neokantovec, neovitalista

- Marešove dielo, jeho polemiky vyvolávali náležitú odozvu, či sa už jednalo o spomínané interpretácie naturalizmu, inklinácie k novokantovstvu, neovitalizmu.
- Bol kritikom pozitivizmu, ateizmu, materializmu i monizmu. Za idealistickú považoval každú filozofiu usilujúcu sa o metafyziku s pomocou „nadrozumových ciest“. Ostatné filozofické systémy považoval za „realistické“. Cestu k hlbším, metafyzickým pravdám hľadal v cite, intuícii, „ve vnitřním, bezprostředním (tj. smysly a rozumem nezprostředkovaném) zření "pravé skutečnosti", často opakoval, že "pravda je v citu"“ (Gabriel 1995, 42).

Filozofia - literatúra - prírodné vedy - naturalizmus

- Čo si vybrať pre účely vedcov, vzhľadom k rezonancii potreby precíznejšieho vedeckého poznávania, čo môže byť pre nich podnetné – napr. z bohatej a rôznorodej škály textov klasikov? Všimnú si to, čo bolo napr. podstatné pre Zolu: preväzovať /podkladať literárne texty (umelecké diela) s poznatkami iných vedných disciplín?
- V čom sa napr. s literárnymi autormi môžeme „stretnúť“, „zhodnúť“, v čom nás môžu ovplyvniť a najmä: ako? Ako príklad si môžeme uviesť dve konkrétne osobnosti, ktoré spája láska k filozofii, prírodným vedám a literatúre. Všimnime si, do akej miery mohli /chceli reagovať na naturalizmus.

Albína Dratvová (1892 - 1969)

Čo si vybrať z diel prírodovedcov pre potreby filozofie (a naopak)?

Smútok vzdelancov

- **„Přírodovědcům nebráníme, aby si nevybírali z díla filosofů jen to, co se jim hodí pro jejich objevitelskou práci. Filosofie má pro ně cenu především jako pracovní pomůcka, její metody jsou jim nástrojem, kterého mohou přírodovědci prospěšně užívat“**
(Dratvová 1946, 23).
- Systematicky pojednávala o „*logických, metodologických, epistemologických a metafyzických problémech přírodních věd. (...) Na přírodovědné bádání pohlížela jako na nikdy nekončící aktivitu*“
(Jastrzemska 2020, 100).
- Práca v prírodovednom výskume je pre svoju náročnosť a pretrvávajúcu „nehotovosť“, ako to neraz konštatovala, neustále konfrontovaná s novými výsledkami. Či už práca v optimálnych podmienkach v laboratóriách, alebo skúmania a pokusy prevádzané v exteriéri, vždy zásadne nútia **vedcov k pokore, trpezlivosti, sebaobetovaniu a absolútnej oddanosti.**

Filozofia

- podľa Dratvovej musí byť základom poznania. „**Filozofie dala viedě metodologii, a je proto základem abstraktního myšlení vůbec. Filozofie učí kritickému myšlení a to je zásadním předpokladem vědeckého postupu. (...) Filozofie a přírodní vědy (...) by měli být ve vzájemné shodě a jejich společným cílem je vytvoření jednotného názoru na svět. Nakonec právě touha po pravdě - v tomto případě pravda znamená lepší a přesnější poznání přírody - je tím, co mají filosofové a přírodovědci společného**“ (HCL 2008, 18).

Filosofie a přírodovědecké poznání (1939, 1946) ☀ **Naturfilozofia**

- Poukázala tu na: „zrůdný květ spekulace“ v nemeckom prostredí prvej polovice 19. storočia, vznik tzv. **naturfilozofie**, „**vyrůstající bez korekce zkušenosti**“ (Dratvová 1946, 5).
- Slovo **naturfilozofia** sa čoskoro stalo bežným pojmom i v iných jazykoch, konštatovala. /Tento pojem pripomíname okrajovo, bez nároku na hlbšie priblíženie vzhľadom na rozsah prezentácie./
- ***AD pripomenula potrebu symbiózy filozofie a prírody / prírodných vied. Pri nahliadaní na jej podstatu (danej symbiózy) je zrejmé, že dusila rozvoj prírodovedeckého poznávania nejasnými, nepresnými špekuláciami, obmedzovala však aj vývoj filozofie, dokonca na dlhšie obdobie znepriatelila filozofov s prírodovedcami.***
- Prírodovedci dlhé obdobie vyčítali filozofom, že pracujú so samými hypotézami. Filozofi začínajú kladením si otázok, pokračujú domnienkami, ktoré prevádzajú na domnienky ďalšie – a končia neriešiteľnými otázkami. „**Namítajú také, že je to podivná složka vědění, vzniklá a vytvořená kdysi na úsvitě kulturní epochy lidstva, dnes už dávno hotová a neschopná vydat nový poznatek**“ (Dratvová 1946, 5).

Prírodné vedy a ich miesto v systéme

- Filozofické špekulácie sa podľa prírodovedcov, ako to reprodukuje Dratvová, nedajú overiť skúsenosťou, ich kritéria pravdivosti sú len filozofického pôvodu a čo je najpodstatnejšie – ich dôkazy sú podávané v kruhu.
- Prírodné vedy sú podľa súdobých prírodovedcov, ako píše česká filozofka, prístupné každému so zdravými zmyslami a rozumom. Zameriavajú pozornosť na skúmanie predmetov, ktoré sa dajú skúmať zmyslami. Používajú jasné a presné metódy, ich výsledky sú overiteľné.
- Dratvová pripomenula aktivity filozofujúcich prírodovedcov, ako bol napr. E. Mach, ktorí zavrholi filozofické špekulácie v prírodných vedách a uznávali len merania, pokusy a matematické spracovania abstraktných schém skutočnosti. Mach, na rozdiel od iných autorov, pripustil z tzv. filozofických disciplín aspoň použitie metodológie a psychológie poznania.
- Vedecké snahy AD mohli byť podnetom k aktivitám poslednej postavy, ktorú spomeniem – Gejzu Vámoša. (Do akej miery a či vôbec poznal jej práce – sa môžeme len domnievať. Nikde ju necitoval. Vo využívaní výsledkov prírodných vied sa však ich aktivity prekrývali.)

Naturalista - expresionista

Gejza Vámoš (1901 - 1956)

- Daniel Okáli označil **Vámoša za naturalistu**, s realistickými i romantickými črtami. Princíp naturalizmu sa podľa neho prejavuje v jeho tvorbe „v rozvádzaní, aplikácii mechanického biologizmu, neúprosnej zákonitosti prírodných, nemenných, človeka sputnávajúcich javov a pudov, proti ktorým revoltuje a chce ich premôcť hrdinskou obeťou“ (Okáli 1971, 58).

Vámoš a naturalizmus → smerovanie k projektu biologickej filozofie

- Okáli upozornil na fakt, že Vámošova tvorba sa na prvý pohľad zdá byť akoby podriadená **„základnému princípu naturalizmu - deterministickej nevyhnutnosti prírodných alebo spoločenských zákonov, ktoré podmieňujú život ľudí“** (Okáli 1971, 28).
- Je ale tomu tak aj v skutočnosti? Čo z naturalizmu je pre Vámoša podstatné a čo už nie? V čom je jeho projekt, ktorý predložil vo svojej literárnej i filozofickej tvorbe, jedinečný?
- Spojenie filozofie – literatúry – medicíny – prírodných vied
- ● + všetko „okoreneného štipkou“ interpretácií odlišností kresťanského a židovského náboženstva.

Zakázané miesta a dotyky

- Alexander Matuška nie raz zdôraznil, že Vámoš sa ako prvý v našom prostredí začal vo svojich prácach „**dotýkať neoficiálnych, či menej oficiálnych miest ľudského tela a duše a pocítil tiež, čo to znamená. Kadejaký havkáč, požehnaný len množstvom figových listov, považoval a považuje za svoju povinnosť protestovať proti nemu v mene idealizmu, dobrého trávenia, vlasti, zdravia, atď.**“ (Matuška 1956, 73).

Vámoš očami Milana Ziga

- *Svojím projektom biologickej filozofie a „cynickým prístupom k človeku“ (Zigo 1997) prekračoval hranice, ktoré si predsavzal. Koncipoval ho z naturalisticko-medicínskeho hľadiska. Práve previazanosť filozofie, medicíny a literatúry* (v rámci ktorých inklinoval k naturalistickému zobrazovaniu skutočnosti, počnúc svojrázne formulovaným vykreslením vzniku života na zemi, až po neraz šokujúce zobrazenie reality v rôznych polohách a modifikáciách), by mohli posilniť vedomie jednoty ľudstva. **„Filozofiu a ducha lekárskej vedy vnášať do publika a tým splniť aspoň iskierku toho tisíckrát zneužívaného ľudstva. Povznášať úroveň ľudu“** (Vámoš 1996, 93).

Pripomenuli sme si

- Pár príkladov z bohatej škály tvorby slovenských a českých autorov, reagujúcich v rôznych podobách a modifikáciách na naturalizmus.
- Viditeľné je prepájanie sveta literatúry s vedeckým poznaním, so zreteľom a prepojením na súdobé kultúrne tradície, domáce i zahraničné.
- Potreba vyhraňovania sa a formulovania otvoreného nesúhlasu s obvineniami z „obyčajnej inklinácie k brutálnosti“, „prehrňania sa v ľudskom kale“, – ako neraz bez rozmyslu bývalo označované úsilie klasikov naturalizmu.
- V textoch našich autorov vidíme silnú inklináciu k vede, vedeckému poznávaniu, využívaniu vedeckých poznatkov pre dobro človeka, sveta a života vo všeobecnosti (alebo aj prostriedku, ktorý môže spôsobiť pád a smrť, ak nebude využívaný správne).

Ďakujem za pozornosť.

Literatúra

- DRATVOVÁ, A. (1946): *Filosofie a přírodovědecké poznání*. Praha: Česká grafická unie.
- DRATVOVÁ, A. (2008): *Deník 1921 - 1961*. Scientific diary. Praha: Academia 2008.
- DRATVOVÁ, A. (2009): Smutek vzdělanců. In: *Slovo a mysl*, r. VI. (2009), č. 11 - 12.
- HCL (HECZKOVÁ, L. - ČÁPOVÁ, K. A. - LEŠTINOVÁ, Z.) (2008): Předmluva. In: Dratvová, A. (2008): *Deník 1921 - 1961*. *Scientific diary*. Praha: Academia 2008, s. 7 - 18.
- GABRIEL, J. - NOVÝ, L. - Zouhar, J. (1995a). *Česká filozofie ve 20. století. Směry, osobnosti, problémy. I*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity.
- KRČMÉRY, Š. (2006): Dr. Ladislav Nádaši-Jégé. In: Jégé: *Cesta životom*. Bratislava: Kalligram, s. 485 - 489.
- MAREŠ, F. (1904): *Naturalism a „svoboda vůle“*. Otisk z *Rozhledů*, (č. 8 - 11).
- JASTRZEMBSKÁ, Z. - PICOVÁ, D. - ZOUHAR, J. (2020): *Jen míti dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*. Brno: Host, s. 97 - 101.
- MATUŠKA, A. (1956): *Pre a proti*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- OKÁLI, D. (1971): *Burič Gejza Vámoš*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Literatúra

- SZAPUOVÁ, M. – NUHLÍČEK, M. (2020): Naturalismus a skepticizmus. In: *Filozofia* 75 (9), 760 – 775.
- ŠTEVČEK, J. (1989): Dejiny slovenského románu. Bratislava: Tatran.
- TVRDÝ, F. (2018): Antiscientizmus, konceptuální analýza, naturalismus. In: *Pro-Fil* 19 (1), 49 – 61. Dostupné na:
- VÁMOŠ, G. (1969): *Odlomená haluz*. Bratislava: Smena.
- VÁMOŠ, G. (1996): *Princíp krutosti*. Bratislava: Chronos.
- VÁMOŠ, G. (2003): *Atómy Boha*. Bratislava: Dilema.
- VÁMOŠ, G. (2016): *Polčlovek a iné prózy*. Bratislava: Kalligram.

Literatúra

- ZIGO, M. (1997): Poznámky k Vámošovej „biologickej filozofii“. In: Kročanová, D. (zost.): *Gejza Vámoš – burič?* Bratislava: Judaica Slovaca, 57 – 65.
- ZIGO, M. (2011): Svár krutosti a lásky. Vámošova filozofická dizertácia. In: *Ostium*, 7 (1).
- ZOLA, É. (1893): *The experimental Novel and other essays*. New York: The Cassell Publishing co. Copyright.
- ZOLA, É. (1911): *O románu*. Praha: Nákladem Aloise Hynka v Praze.